

САНІТАРНО-ГІГІЄНІЧНА ОСВІТА ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА: ТЕОРЕТИКО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

6. Северенчук Н. Психокорекційна робота з матерями дітей з особливими потребами / Н. Северенчук // Дефектолог. – 2007. – №3. – С. 14–15.

7. Соціально-педагогічна робота з батьками, що виховують дітей з особливими потребами: навчально-методичний посібник / Сост. Н.В. Заверко, Т.Г. Соловійова. – Запоріжжя: ПП “Тандем”, – 2008. – 53 с.

8. Печникова Л.С. Приемные семьи в пространстве детско-родительских отношений / Л.С. Печникова.

Е.Б. Жуйкова // Психологические исследования. – 2008. – №2(2). – С. 42–52.

9. Хмизова О.В. Організація психокорекційної роботи з батьками дітей з особливими потребами як складова цілісного процесу ранньої соціальної реабілітації / О.В. Хмизова, Н.В. Остапенко // Соціальна робота в Україні: теорія і практика науково медичний журнал. – 2011. – №3/4. – С. 203–211.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016

УДК 37.013:37.037:613

Володимир Герасимчук, аспірант кафедри педагогіки та методики початкового навчання
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

САНІТАРНО-ГІГІЄНІЧНА ОСВІТА ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА: ТЕОРЕТИКО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті проаналізовано сутність поняття “санітарно-гігієнічна освіта” з позицій педагогічної науки. Встановлено, що даному поняттю притаманні всі компоненти педагогіки: навчання, виховання, освіта. З’ясовано головні завдання санітарно-гігієнічної освіти на сучасному етапі, що полягають у вихованні здорового способу життя через прищеплення санітарно-гігієнічних навичок, формуванні ціннісних установок, розвитку мотиваційно-вольового досвіду особистості.

Ключові слова: санітарно-гігієнічна освіта, здоров’я, гігієнічне виховання, санітарно-гігієнічні навички, здоровий спосіб життя.

Табл. 1. Літ. 13.

Владимир Герасимчук, аспірант кафедри педагогіки та методики начального обучения
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

САНІТАРНО-ГИГИЕНИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК НАУЧНАЯ ПРОБЛЕМА: ТЕОРЕТИКО-ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

В статье проанализирована сущность понятия “санитарно-гигиеническое образование” с позиций педагогической науки. Установлено, что данному понятию присущи все компоненты педагогики: обучение, воспитание, образование. Выяснены главные задачи санитарно-гигиенического образования на современном этапе, которые заключаются в воспитании здорового образа жизни через привитие санитарно-гигиенических навыков, формировании ценностных установок, развитии мотивационно-волевого опыта личности.

Ключевые слова: санитарно-гигиеническое образование, здоровье, гигиеническое воспитание, санитарно-гигиенические навыки, здоровый образ жизни.

Volodymyr Herasymchuk, Postgraduate student
of the Pedagogics and Methodology of Primary Education Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

THE SANITARY AND HYGIENIC EDUCATION AS A SCIENTIFIC PROBLEM: THE THEORETICAL AND TERMINOLOGICAL ANALYSIS

The article analyzes the essence of the concept “the sanitary and hygienic education” from the standpoint of pedagogy. It has been found out that this concept has all the components of pedagogy: teaching, upbringing, and education. The main objectives of sanitary and hygienic education at the present stage, which consist in the education of healthy lifestyle through inculcating the hygiene and sanitary skills, the formation of attitudes, the development of motivational and volitional experience of the individual have been shown.

Keywords: the sanitary and hygienic education, the hygiene education, the hygiene and sanitary skills, the healthy lifestyles.

Постановка проблеми. Серед пріоритетних цінностей будь-якого цивілізованого суспільства виокремлюється здоров’я нації, що є показником його соціально-

економічного розвитку й благополуччя. Водночас ключовим індикатором соціальних й екологічних негараздів країни є стан здоров’я підростаючого покоління [9, 409]. Відтак проблема збереження

**САНІТАРНО-ГІГІЄНИЧНА ОСВІТА ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА:
ТЕОРЕТИКО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ**

здоров'я дітей стає предметом дослідження різних наукових галузей: медицини, фізіології, психології, педагогіки та ін. Важливою складовою цих досліджень є їх теоретико-методологічна основа, що включає й аналіз поняттєво-категоріального апарату. Адже поняття й терміни конкретного наукового дослідження відображають сутність явищ, феноменів, процесів, що аналізуються, поглиблюють знання з обраної проблематики і, водночас, слугують засобом наукового пізнання.

В сучасних педагогічних дослідженнях значна увага приділяється теоретико-методологічному аналізу проблеми здоров'язбереження дітей та молоді, від якого залежить об'єктивність й неупередженість результатів дослідження. Основною науковою категорією цих студій є "здоров'я". Проте тлумачення цього поняття залежить від обраного підходу та методологічного інструментарію, якими послуговуються дослідники, що призводить до великої кількості дефініцій "здоров'я" та інших термінів, що безпосередньо пов'язані з ним. До останніх відносимо також і поняття "санітарно-гігієнічна освіта" як ключового елементу у формуванні ціннісного ставлення дітей до власного здоров'я та здоров'я оточуючих.

Теоретичним аспектам дослідження проблеми здоров'я дітей та молоді присвячено праці О. Ахвердової, В. Горашука [6], Р. Кудашева, Л. Куна, М. Лук'янченка [10], В. Оржеховської, Т. Ротерс, Л. Суценко, Н. Шмойлової, А. Цюся

та ін. Ціннісний підхід до вивчення питання здоров'язбереження на різних освітніх рівнях розкрито у дослідженнях І. Воробйової, О. Глебової, О. Іонової, Ю. Науменко, С. Серікова, Н. Суворової.

Аналіз термінологічного поля, пов'язаного з категорією "здоров'я" дозволив виявити низку понять, найбільш аналізованих у сучасних дослідженнях. Серед них назовемо наступні: "здоров'язбереження особистості" (О. Будник, М. Варданян, О. Лук'янова [9], С. Серіков); "здоровий спосіб життя" (Т. Бойченко, Е. Булич [4], О. Вакуленко, В. Колбанов, Л. Суценко); "культура здоров'я" (Н. Башавець, О. Васильєва, Л. Волошина, В. Горашук [6], О. Трещева); "педагогіка здоров'я" (О. Кубович, М. Лук'янченко [10], С. Омельченко); "валеологічна освіта" (Г. Апанасенко [1], І. Брехман [2], О. Волошин, Г. Зайцев, Л. Татарнікова). Про вивченні цих понять науковці опосередковано звертали увагу й на санітарно-гігієнічну освіту як інтегрованого компонента збереження здоров'я підростаючого покоління.

У працях О. Горай, Д. Колесова, М. Коростильова, В. Кучми, Ю. Лісіцина [11], А. Хрипкової, Ю. Шашкова зосереджено у вагу на висвітленні понять "гігієнічне виховання", "санітарна освіта", "санітарно-гігієнічні навички". Проте ці поняття проаналізовані згідно медичного та біосоціального, соціопсихологічного підходів. Отож, проведений аналіз зазначених праць продемонстрував опосередковану увагу

Таблиця 1.

Наукові підходи до визначення сутності поняття "здоров'я"

<i>Зміст поняття</i>	<i>Автори</i>
динамічна рівновага організму з навколишнім середовищем	Д. Венедиктов [4,17]
здатність людини зберігати відповідно до віку стійкість в умовах різких змін кількісних та якісних параметрів триєдиного потоку сенсорної, вербальної і структурної інформації	І. Брехман [2, 27]
цілісний, динамічний стан, що характеризується певними резервами синергічної, пластичної та регуляторної забезпеченості функцій організму, що є основою для виконання соціальних та біологічних функцій.	Г. Апанасенко [1, 9]
динамічний стан найбільшого фізичного і психоемоційного благополуччя, в основі якого лежить гармонійне співвідношення взаємопов'язаних функцій та структур, що забезпечуються високим енергетичним рівнем організму за найменшу ціну адаптації його до умов життєдіяльності.	Е. Булич, І. Муравов [3, 11]
цілісний, багатогранний, динамічний стан, що розвивається в процесі реалізації генетичного потенціалу, в умовах конкретного соціального та екологічного середовища, а також є станом, що дозволить людині різноманітним чином здійснювати свої біологічні та соціальні функції.	А. Щедрина [13, 16]
гармонійна єдність фізичних, психічних, трудових функцій організму, що дає змогу людині брати повноцінну участь у різних галузях суспільної діяльності.	В. Клімова [7,45]

САНІТАРНО-ГІГІЄНІЧНА ОСВІТА ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА: ТЕОРЕТИКО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

дослідників до визначення поняття “санітарно-гігієнічна освіта”, фактичну відсутність педагогічної складової в його інтерпретації.

Мета статті – розкрити сутність поняття “санітарно-гігієнічна освіта” як складової формування ціннісного ставлення дітей до власного здоров’я та здоров’я оточуючих в педагогічному контексті.

Виклад основного матеріалу. У масовій свідомості людей категорія здоров’я співвідноситься з клінічним (медичним) підходом до його розуміння, що трактується як відсутність хвороб. Проте сучасні дослідження доводять, що здоров’я є універсальним феноменом, предметом спеціального вивчення медиків, психологів, біологів, соціологів, педагогів, економістів, а це, у свою чергу, сприяє неоднорідності змістового наповнення цього терміну, багатоаспектності термінологічного поля різних досліджень. Тому перед тим як перейти до аналізу поняття “санітарно-гігієнічна освіта”, що входить до системи збереження як індивідуального, так і суспільного здоров’я, розглянемо основні підходи до його тлумачення. На основі аналізу психолого-медичної, філософської, соціальної й педагогічної літератури у таблиці 1 наведено найбільш поширені підходи до визначення поняття “здоров’я”.

Як видно, більшість науковців схиляються до думки, що здоров’я – багатоаспектний й динамічний стан, що охоплює соматичний, психологічний, соціальний рівні. Тлумачення самого терміну базується на таких основних підходах: біомедичному, згідно якого домінуючим є взаємозв’язок між людиною та навколишнім середовищем; біосоціальному, в основу якого покладено розуміння узгодженості професійної чи навчальної діяльності, де ключова роль відводиться соціальним ознакам; ціннісно-соціальному – здоров’я розглядається як найвище благо людини.

Водночас індивідуальний підхід до вивчення проблеми здоров’я передбачає виховання адекватного відношення особистості до власного здоров’я та здоров’я оточуючих, її турботу про своє здоров’я. З цієї точки зору здоров’я стає педагогічною проблемою, пов’язаною з вихованням, навчанням та освітою. Адже формування необхідних знань, умінь та навичок щодо збереження і зміцнення здоров’я є необхідною умовою оздоровчої функції школи. Окрім того, здоров’я є ключовою ланкою у формуванні гармонійно розвиненої особистості, що включає її фізичний, психічний, морально-духовний і соціальний розвиток. Усе це дає

підстави стверджувати, що здоров’я – це також категорія педагогічна, що має власні методи та методологію, і, водночас використовує методологічний інструментарій інших суміжних галузей науки.

На думку сучасного науковця М. Лук’яненка, “педагогіка здоров’я ставить собі за мету дати об’єктивну оцінку дійсності з точки зору її потенціалу здоров’я, методів навчання, умінь, що сприяють здоровому життю. Крім того, педагогіка здоров’я прагне за допомогою знань, навчити людей необхідної поведінки, дій, технік та процедур для збереження і зміцнення здоров’я, а також дати мотивацію до здоров’язберігаючої поведінки як для осіб, що потребують профілактики здоров’я, так і для тих, що хочуть поліпшити його якість” [10, 113]. Педагогіка здоров’я покликана не тільки на попередження різних ризиків, що впливають на стан людини, а й сприяє у наданні їй різнопланової допомоги (соціальної, оздоровчої, психологічної тощо).

Як видно, педагогіка здоров’я тісно пов’язана з іншою категорією – “здоровий спосіб життя”, яку сучасні дослідники трактують з різних позицій. Для нашого дослідження найбільш відповідними є ті, що визначають “здоровий спосіб життя” як гармонійне поєднання фізичного, духовного і соціального способу життя людини (А. Асмолов, М. Власюк, М. Гончаренко [5], Н. Дегтярьова, А. Ігнат’єв, О. Коган, О. Леонтьєва, В. Поташнюк та ін.), а також як систему знань, умінь і навичок, спрямованих на зміцнення власного здоров’я та здоров’я оточуючих (Т. Бабюк, В. Горащук [6], Л. Овчиннікова, В. Сорокіна, О. Шиян та ін.). Це дає підстави стверджувати, що формування здорового способу життя є інтегральною частиною освітнього процесу.

Важливу роль у процесі формування здорового способу життя дітей та молоді відіграє санітарно-гігієнічна освіта, що пов’язана з розвитком гігієнічних навичок особистості, санітарної культури, просвітницької й профілактичної роботи. Відзначимо, що в науковій літературі фактично відсутнє тлумачення поняття “санітарно-гігієнічна освіта”. Найбільш наближеними до нього є такі поняття, як “гігієна”, “санітарія”, “санітарна освіта”, “гігієнічне виховання”, що досить широко висвітлені передусім у медико-біологічній науці.

Згідно медичного підходу, гігієна – це наука про збереження і зміцнення суспільного здоров’я шляхом проведення профілактичних заходів [8, 11]. Головними завданнями гігієни є: 1) виявлення причинно-наслідкових зв’язків між впливом

САНІТАРНО-ГІГІЄНИЧНА ОСВІТА ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА: ТЕОРЕТИКО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

навколишнього середовища на організм людини та можливими змінами стану її здоров'я; 2) розробка засобів і способів резистентності організму людини до негативних впливів навколишнього середовища. Серед останніх слід назвати особисту гігієну, здоровий спосіб життя, фізичну активність, здорове харчування, загартовування тощо.

Поряд з терміном "гігієна" у медико-психологічних дослідженнях вживається "санітарія" як її практична складова. Тобто під санітарією розуміють сукупність практичних заходів, спрямованих на оздоровлення оточення людини [8, 11]. Можемо констатувати, що у медичній літературі [8; 11; 13] санітарну освіту виокремлено як ідеологічну роботу медичного персоналу з населенням щодо пропаганди здорового способу життя, гігієнічних знань, фізичної культури та спорту. Важливим заданням санітарної роботи є також і боротьба із шкідливими звичками, профілактика захворювань, роз'яснення необхідності у профілактичних оглядах, диспансеризації та ін. Відтак санітарна освіта – це сукупність суспільно-медичних заходів, спрямованих на формування і розвиток у дітей та молоді знань й умінь, необхідних для збереження й зміцнення здоров'я, профілактику захворювань, збереження високої працездатності тощо.

Як видно, санітарну освіту можна розглядати і як важливу складову педагогічного процесу, оскільки формування здоров'язберігаючих навичок є найбільш ефективним у дитинстві, коли відбувається активний розумовий, морально-вольовий, психічний розвиток особистості. В цьому аспекті роль санітарної освіти полягає у поширенні знань про здоровий спосіб життя, умінь, необхідних для збереження власного здоров'я та здоров'я, формуванні гігієнічних навичок тощо.

Важливим елементом у формуванні здорового способу життя відіграє гігієнічне виховання особистості. На думку І. Тухлової, гігієнічне виховання – це комплексна просвітницька, навчальна і виховна діяльність, що спрямована на формування позитивного ставлення до здоров'я та способу життя як окремого індивідуума так цілого суспільства [12, 6]. У цьому визначенні яскраво виділяється педагогічна складова гігієнічного виховання, що передбачає формування ціннісних орієнтацій на здоровий спосіб життя, вольових якостей, що складають мотиваційну сферу поведінки особистості. Отож, система гігієнічного виховання включає оволодіння навичками поведінки, установками,

знаннями про особисту і соціальну гігієну. Зазначимо, що мотиваційна сфера відіграє пріоритетну роль у формуванні переконань і звичок щодо норм гігієни.

На підставі аналізу ключових понять, що формують категорії "здоров'я" та "здоровий спосіб життя", можна простежити еволюцію предметного поля – перехід від суто медичного, до соціально-психологічного, філософського та педагогічного трактування. Відтак з'являється необхідність у доповненні вже існуючих термінів і понять, введенні нових, котрі покликані багатоаспектно розкрити ці інтегральні категорії. До таких відносимо й поняття "санітарно-гігієнічна освіта", яка, на нашу думку, являє собою цілеспрямований навчально-виховний процес, спрямований на формування й закріплення здоров'язберігаючих навичок особистості та вміння їх практичного застосування; розвиток ціннісних орієнтацій на здоровий спосіб життя; підвищення санітарно-гігієнічної культури; стимулювання пізнавальної активності до питань гігієни та санітарного просвітництва.

Водночас санітарно-гігієнічна освіта передбачає також і підвищення рівня знань та умінь вчителів, які повинні забезпечити належне санітарно-гігієнічне виховання учнів. У цьому контексті важливу роль відіграє самоосвіта педагогічних працівників, уміння виявляти й практично застосовувати санітарно-гігієнічні знання у змісті навчальних дисциплін, інтегровано поєднувати санітарно-гігієнічне виховання з іншими його напрямками, дотримуватися у цьому процесі принципів доступності, послідовності й систематичності.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, констатуємо, що поняття "санітарно-гігієнічна освіта" є складовою категорій "здоров'я" та "здоровий спосіб життя". У більшості проаналізованих праць санітарно-гігієнічна освіта аналізується з позицій медико-соціального підходу й асоціюється з гігієнічним вихованням, валеологічним вихованням, санітарно-просвітницькою роботою. Утім всі науковці схиляються до думки, що санітарно-гігієнічна освіта сприяє формуванню ціннісного ставлення дітей до власного здоров'я та здоров'я оточуючих.

Встановлено, що санітарно-гігієнічна освіта має педагогічну спрямованість, оскільки включає всі компоненти – навчання, виховання, освіту. Вона передбачає не тільки навчання й виховання дітей та молоді, а підвищення рівня санітарно-гігієнічних знань педагогічних працівників. Основним завданням санітарно-гігієнічної освіти є виховання здорового способу життя через

**САНІТАРНО-ГІГІЄНИЧНА ОСВІТА ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА:
ТЕОРЕТИКО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ**

прищеплення санітарно-гігієнічних навичок, формування ціннісних установок, розвиток мотиваційно-вольового досвіду особистості.

Перспективу подальших досліджень, вбачаємо у розробці методологічних принципів і підходів до вивчення санітарно-гігієнічної освіти.

1. Апанасенко Г.Л. Медична валеологія (вибрані лекції) / Г.Л. Апанасенко, Л.О. Попова. – К.: Здоров'я, 1998. – 248 с.

2. Брехман И.И. Введение в валеологию – науку про здоров'я / И.И. Брехман. – Л.: Наука, 1987. – 125 с.

3. Булич Е.Г. Валеологія: Теоретичні основи валеології: [Навч. посібн. Для студ. вищ. пед. навч. закл.] / Е.Г. Булич, І.В. Мурашов. – К.: ІЗМН, 1997. – 224 с.

4. Венедиктов Д.Д. Социально-философские проблемы здравоохранения // Вопросы философии. – 1980. – № 4. – С. 14 – 24.

5. Гончаренко М.С. Валеологічні аспекти формування здоров'я у сучасному освітянському процесі / М.С. Гончаренко, В.Є. Новикова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: наук. монографія за редакцією проф. Єрмакова С.С. – Харків: ХДАДМ (ХХІІІ), 2006. – № 12. – 168 с. – С. 39 – 43.

6. Горащук В.П. Теоретичні і методологічні засади формування культури здоров'я школярів: Автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.01

[Електронний ресурс] / В.П. Горащук; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2004. – 40 с. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2004/04gyrkzs.zip>

7. Климова В.И. Человек и его здоровье / В.И. Климова. – М.: Знание, 1985. – 192 с.

8. Лакишин А.М. Общая гигиена с основами экологии человека / А.М. Лакишин, В.А. Катаева. – М.: Медицина, 2004. – 464 с.

9. Лук'янова О.М. Медико-соціальні аспекти збереження здоров'я дітей, забезпечення їхнього гармонійного фізичного та інтелектуального розвитку / О.М. Лук'янова // Журнал АМН України. – 2001. – Т. 7, – № 3. – С. 408 – 415.

10. Лук'янченко М. Теоретичні засади педагогіки здоров'я / М. Лук'янченко // Проблеми гуманітарних наук: Філософія. – Вип. 31. – 2013. – С. 106 – 117.

11. Социальная гигиена (медицина) и организация здравоохранения: Учебное руководство / Ю.П. Лисицын, Н.В. Полунина, К.А. Отдельнова и др. Под ред. Ю.П. Лисицына. – М.: 1999. – 698 с.

12. Тюхлова И.Н. Гигиеническое воспитание. Формы гигиенического воспитания: учебно-методическое пособие / И.Н. Тюхлова, Н.Н. Протьюко – Минск: БелМАПО, 2014. – 21 с.

13. Щедрина А.Г. Онтогенез и теория здоровья / А.Г. Щедрина. – Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1989. – 136 с.

Стаття надійшла до редакції 05.11.2016

“Найбільш приємніші для нас ті слова, які дають нам яке-небудь знання”.

Арістотель
давньогрецький вчений-енциклопедист, філософ

“Три дороги ведуть до знання: дорога роздуму – це дорога найблагородніша, дорога наслідування – це дорога найлегша і дорога досвіду – ця дорога сама гірка”.

Конфуцій
давньоқытайський філософ та політичний діяч

“Досконалим з людей можна рахувати ту людину, яка прагне до досконалості; щасливим же з людей можна рахувати того, хто усвідомлює, що він вже досягає своєї мети”.

Сократ
давньогрецький філософ

